

ALİ ŞİR NEVÂYÎ'NİN NESİMÜ'L- HULD'Ü*

Ziya AVŞAR**

Habibe FURAT***

Özet: Ali Şir Nevâyî'nin Nesîmü'l- Huld adlı kasidesi Hâkânî-yi Şîrvânî'nin Bahrû'l-Ebrâr/ Mir'âtü's-Sefâ'sına naziredir. Hâkânî'nin yeni bir bilinç ve idrak sıçraması ihtiva eden bu eserine, İslam coğrafyasındaki muhtelif şairler tarafından nazireler yazılmıştır. Ona nazire yazan şairlerden birisi de Ali Şir Nevâyî'dir. Nevâyî, Hâkânî'nin adı geçen öncü kasidesine Nesîmü'l-Huld adıyla bir nazire yazmıştır. Nevâyî de Hâkânî'nin kurgusuna paralel olarak akıl piri ve aşk muallimini bir ilk mektep öğrencisi olarak ele alır ve onların eğitimleri için felek çarkı, dönmeye devam eder. Bu okulda diğer okullardan farklı olarak mana eğitimi verilmektedir. İşte bu mana eğitimi, akli yeni bir bilinçle eğiterek onu istenen olgunluk düzeyine çıkaracaktır. Bu bildiride Ali Şir Nevâyî'nin eserindeki fikirler dizgesi üzerine durularak Hâkânî'nin eseriyle kıyası yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Hâkânî-yi Şîrvânî, Bahrû'l-Ebrâr, Ali Şir Nevâyî, Nesîmü'l-Huld, nazire.*

Nasim-ul Huld of Ali Sir Nevai

Abstract: Ali Shir Nawai's ode called Nasim-ul Huld is based on Haqqani-yi Shirwani's Bahru'l-Ebrar / Mir'atu'l-Sefa. This work of Haqqani was found very important after him and poems were written by various poets in the Islamic geography to this work, which contains a new leap of consciousness and understanding. One of the poets who wrote to his work is Ali Şir Nevai. Ali Shir Nawai wrote a new ode from the mentioned pioneer ode of Haqqani with the name Nesimü'l-Huld Ali Şir Nevai's work, again parallel to Haqqani's fiction, deals with the teacher of reason and love as a student at a primary school, and the wheel of fortune continues to turn for their education. Unlike other schools, meaning education is provided in this school. his education of meaning will raise them to the desired level of maturity by educating them with a new consciousness of reason and love. In this statement, a comparison will be made with Haqqani's work by focusing on the string of ideas in Ali Shir Nawai's work and focusing on the similar and different aspects of these two poets.

Key Words: *Haqqani-yi Shirwani, Bahru'l-Ebrar, Ali Shir Nawayi, Nasimu'l Huld, nazire*

Giriş

Ali Şir Nevâyî 1441 tarihinde Herat'ta doğdu. Babası Kiçkine Bahadır, Şâhruh'un ölümüyle çıkan karışıklıklar üzerine o sırada altı yaşlarında olan Ali Şir'i yanına alarak Yezd üzerinden Irak'a gider. Horasan'daki karışıklığın sona ermesiyle tekrar Horasan'a dönerek (1452) Bâbü'r Şah'ın hizmetine girer ve oğlunu da onun himayesine verir. Hüseyin Baykara'yı da himaye eden Bâbü'r Han, 1457'de Meşhed'de ölünce hâmisiz kalan Ali Şir, Timurlular'ın kuşçu emîrlerinden Seyyid Hasan Erdeşir'den yardım ve ilgi görür.1464'te Meşhed'den Herat'a gelen Ali Şir, burada Ebû Said Mirza'nın hizmetine girer ama ondan ilgi görmeyince Semerkant'a giderek Hâce Celâleddin Fazlullah Ebü'l-Leysî'nin medresesine devam eder.

Sultan Hüseyin Herat'ı alarak 1469'da tahta çıkınca arkadaşı Ali Şir'i de yanına çağırır. Hüseyin Baykara eski arkadaşını kendine nişancı olarak tayin eder, ancak devlet işlerinden pek hoşlanmayan Ali Şir, bir süre sonra bu görevi bırakır. Ali Şir, Muhammed Yâdigâr Mirza'ya karşı açılan sefere katılır (1470) ve taht üzerinde hak iddia eden bu şehzadeyi bizzat yakalayarak hükümdara teslim eder. Sultanın divan beyi ve nedimi olur lakin idarî işlerden pek hoşlanmayan kişiliği nedeniyle 1490 yılında divan beyliği görevinden ayrılarak sadece sultan nedimi olur. Bazı saray entrikalarına rağmen eserlerini kaleme almaktan geri kalmayan Nevâyî'nin bu sırada sağlığı bozulur ve 1501'de ölür. Nevâyî manzum ve mensur eserleriyle sadece Çağatay edebiyatının değil bütün Türk edebiyatının önde gelen isimlerindedir. Farsça ve Türkçe eserler veren şair, Türkçe eserlerinde Nevâyî ve Farsça şiirlerinde Fânî mahlaslarını kullanır. Ali Şir'e tesir edenlerin başında İran'ın büyük mutasavvıflarından Câmî gelmektedir. Ayrıca Attâr, Hüsrev-i Dihlevî ve Nizâmî de onu etkileyen isimler arasındadır. Şiire Farsça ile başlayan Ali Şir, sonraları Türkçe yazmaya da başlamış ve bu yüzden "zü'l-lisâneyn" diye tanınmıştır.

* Bu çalışma Niğde Ömer Halisdemir BAP birimi SBT2024/4-YEDEP kapsamında desteklenmiştir.

** Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, zavsar@ohu.edu.tr

*** Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, habibefurat1@gmail.com

Nevâyî'nin Orta Asya Türk dili ve edebiyatının zirve noktalarından birini temsil eder. Bundan dolayı Çağatayca'ya "Nevâyî dili" denmiştir. Eserleri Türkistan'dan başka, Âzerbaycan ve Anadolu sahasında da okunan Nevâyî'yi Osmanlı şairleri de üstat tanımışlar ve şiirlerine çeşitli nazîreler yazmışlardır. Ali Şîr, divan şiirine millî ve mahallî unsurlar kazandıran bir şahsiyettir.

Nevâyî'nin çeşitli tür ve konularda pek çok eser vermesi, onun kuruculuk vasfı ile açıklanabilir. Üretken bir sanatçı olan Nevâyî'nin beş divanı, bir hamsesi, iki tezkiresi ve dil, edebiyat, ahlak ve tarih üzerine muhtelif eserleri vardır. Bilinen eser sayısı toplamda yirmi sekizdir. (Günay Kut, 1989, 449-453)

1. Nesîmü'l- Huld'da Fikirler Dizgesi

Nevâyî'nin bu eserindeki fikirleri değerlendirirken bunun Hâkânî'ye nazire olarak yazıldığını unutmamak lazımdır. Bu bağlantının doğal bir sonucu olarak Nevâyî de aşk irşadının insanda teşkil ettiği yeni bilinci kasidenin temel izleği olarak ele alır.

Aşk bir mürşit ve muallim, ihtiyar akıl ise onun ilk mektep talebesidir. Bilmek gerekir ki feleğin dönmesiyle gündüzün geceye ulanması ve böylece zaman çarkının işlemesi, süreç içinde aşk mualliminin yaşlı akılı terbiye etmesi içindir. Aşk muallimi denildiyse bu tabiri sıradan bir nitelik olarak görmemek gerekir. Bu ilk mektep muallimi, talebesini mana menziline ulaştırmak için mana yolunda yürüyen bir muallimdir. Mana menziline yürüyen bu muallimin mektebi, duvarlarını dört unsurun, revak ve çardaklarını da felek çarkının oluşturduğu ulu bir binadır. Aşk hocasının karşısına aldığı akıl talebesi aşk ve mana bahsinde öğrenme güçlüğü yaşayan kekeme bir çocuktan farksızdır. Bu kabiliyetsiz çocuğa aşk hocası gibi işinin ehli birisi bile ömrünün sonuna kadar uğraşsa kolay bir ders öğretmez. Daha tuhaf olanı da şudur, bu çocuk bir ömür boyu öğrendiklerini bir saate unuttur ve hocanın onul gönül levhasına yazdığı yazıları unutuş suyuyla yıkayıp arıtır. Üstelik bu çocuk, halinden habersiz bir ukaladır. Yaşını başını almış biri gibi bilgiçlik satan bu çocuğa ne öğretilir ki... Bu yolda sıkıntı çeken aşk hocalarının dediği gibi, bu çocuk insanı ancak cehalete sürükler.

Eğitim ve öğretimin başarısı, hoca ile talebenin uyumunu gerektirir. Mevlana'nın dediği gibi, talebe öğrenmeye müştak olacak ki hoca da ilmin temiz tohumunu o temiz tarlaya eksin. İlim yolunda aralarında uyum olmayan bir hoca ile talebenin eğitim serüvenleri beyhude bir gayret olmaktan öteye geçmez. Bu durum, birbiriyle uyum sağlayamayan aydınlık ile karanlığın durumuna benzer. Eğitim diye ona denir ki onun eğitici cehalet ve kusurlardan korunan ve marifete aşına olan bir insan-ı kâmil olmalıdır.

Nevâyî, insan-ı kâmil vesilesiyle bize aşk hocasının kim olduğunu açıklamış olur. Marifete yani İlahî sırlara aşına olan bu hoca, İlahî lütufların bir sonucu olarak cehalet ve kusurlardan arınmış biridir. Zira bu yolda cehalet bilgisizlikten ziyade bilgisiyle Hakk'a ulaşamama halinin adıdır. Nevâyî, aşk mürşidi ve hocası olarak insan-ı kâmil ileri sürdükten sonra onun nitelikleri üzerinde durur. Bu muallimin eylem ve söylemlerinin hepsinde de bir yetkinlik gözlenir. Sözelimi onda neşe de tam, ilim de tamdır. Bu mürşit tam bir neşe ile marifet gül bahçesinde boy gösterdiğinde boyu cennetteki Tuba ağacı ile hurileri andırır. Bu bahçede talebelerine hikmetler saçan dudağı ise Kevser'in yakut renkli sularına benzer. Bu mürşit öyle bir mürşittir ki sadece Tuba ağacı değil, cennetteki bütün serviler de o irfanî bahçede elif harfleri gibi cilve edip dururlar. Şanı Yüce Allah'ın bu zatın makamı için söylediği şu güzel söze kulak ver: Allah mümin erkek ve mümin kadınlara içinde ebediyen kalmak üzere, içinden ırmaklar akan cennetler ve güzel meskenler vaat etmiştir (Tevbe-72). Nevâyî, Kur'andan alıntılıdığı bu ayetteki müjdenin kâmil insanlara özgü bir müjde olduğuna kanidir. Buradan anlaşılır ki Nevâyî'ye göre ayetin müjdelediği bu mekân kâmil insanlar içindir. Nevâyî'nin marifet mektebini ebedî cennete benzetmesinin altındaki maksat, mana ve marifet sırlarının öğretildiği bu mekânın zahirî bir cennet oluşuna ilişkin düşüncesidir. O kutlu mektep cennet bahçesi, hocanın boyu posu tuba ağacı, talim tahtalarındaki elifler cennet servileri ve hocanın dudaklarından dökülen manevi kelimeler de Kevser suyudur.

Bu cennetmekan ortamda Hızır çeşmesinin suyuyla dolu havuzdan alınan bir kadeh tatlı sudaki berraklık, gülşende yansıyan güneş ışığına benzer. Orada yaşayanların nefesleri İsa peygamberin nefesi gibi ruhları diriltici, oradaki kuşların güzel nağmeleri de Davud peygamberin makamla okunan Zebur'unun sesini okşar. Bu yerin nehirlerindeki küçük çakıl taşları inciler gibi çok değerlidir. Hele bu diyarın ummanından çıkan incilere nispetle Bedaḥşan yakutu, yüzlerce utançtan başka bir şey değildir. Meryem oğlu İsa'nın dönüştürücü nefesiyle oradaki çerçöp kıymetli yaygılara tebdil olmuş, o mekânın bekçisi ise eline İmran oğlu Musa'nın esasını almıştır. Nevâyî, maksadının bu teşbih ve telmih yoğunluğu altında kaybolmaması için, okuyucuyu uyarmak amacıyla gönlüne hitap ederek şöyle der, aslında seslendiği okurlardır. Ey gönül, şu dünyada marifet bahçesinin dışında böyle bir bahçe yoktur. Zira bu denli kusursuz bir gülistanın nakkaşı ve kâmil sanatçısı bizzat yüce Allah'tır.

Nevâyî, böylesine müstesna bir mekânda hocalık yapan bu kâmil insandan eğitim alan kimselerin, o hocanın şeref ve izzetinin hatırına, gönül viranelerindeki gizli hazineleri bulacaklarını söyler. Zira bu aşk hocası, talebelerine kendilerini tanıttıp bildirmekte kendini bilen bu talebeler de hocalarının, gönüllerine arız olan perdeleri yırtmasının bir neticesi olarak Rabb'larını bilmektedirler. O viraneyi bir baykuş gibi mekân tutan ham insan, aşk mürşidinin marifetler saçan ders halkasında birer kutlu kişiye dönüşerek marifet saltanatını ve mana devletini ele geçirmek için kâmil insanın himmet kanatlarının gölgesi altında yetişerek bu makamlara yürümüşlerdir.

Nevâyî, kâmil insanı marifet mülkünün sultanı sayar. Bu sultanın hazinesindeki bir mana incisinin asgari değerinin ne olduğunu öğrenmek istersen, şunu söyleyebilirim der: Bu incinin biri kaybolsa tüm Acem melikleri bir araya gelse bedelini karşılayamazlar. Zira bu cihanda o mana incisine değer biçecek bir sarraf yoktur. Bedeli böylesine yüksek bir hazine şayet bir hükümdara veya ülkeye ait olsaydı, onu saklamak ve korumak insanları perişan ederdi. Oysa bu hazine, salık denen ve kendilerini yaşarken fani hale getiren dervişlerin gönlünde her türlü tehlikeden uzakta güven içinde korunmaktadır. Zira bu dervişler, kendilerini hayatın hırslarından uzak tutarak iç zenginliklerini toplumdan gizlemektedirler. Ne mutlu onun gönül mülküne ki o viranedeki mana hazinesinin değerinden dolayı bedeni ulu bir şehir halini almıştır.

Nevâyî, yar nazarının kalplerine bir ok saplandığı bu âşıkları, yüz yerinden yırtık derviş hırkası giyerek Hakk'ı zikreden dervişler olarak niteler. Bu itibarla onların yüz yerinden yırtılmış hırkaları, cennet gülünün üzerinde ayetler yazılı yapraklarını andırır. Bu dervişler baştan ayağa kadar günaha batmış gibi görünürler ama gönüllerinde yüce Allah'ın zikriyle meşguldürler, Bunların asıl emeli, varlık yolunu bir an önce geçmek olduğu için yar hasretiyle gözlerinden kanlı yaşlar dökerler. Onların aşk coşkusıyla akıttıkları gözyaşları, nehir ve denizleri oluşturan rahmet bulutunun bereketli yağmurları misalidir.

Nevâyî, mana erlerinin insanî bir araz olan yorulma zaafından uzak olduklarını söyler. Onlar gün doğandan gün batan yere değin olan mesafeyi bir göz yumup açma süresinde kat ederler ve naz ve eda ile aldıkları bu mesafede güneş gibi yorulmak bilmeden yolculuk ederler. Nevâyî, nefsanî hazların ancak yüksek himmet sonucu terk edildiğini söyleyerek bu istekleri terk edenlerin şahidi olarak da yüzlerinde Zühal'e benzeyen benlerini gösterir. Nefsanî isteklerden vazgeçenlerin semaa kalkmak için giydikleri yıpranmış eski derviş hırkası, semanın boynuna asılmış güzel bir gerdanlık misalidir. Semazenin giydiği tennurenin şevkle coşup pergel gibi açılmasından dolayı koskoca felek çarkı, pergelin sabit ayağının bastığı bir nokta gibi görünür olmuştur. Felekte misafirin şerefine hazırlanmış olan birlik sofrasından tatmak için melekler her yanda sinekler gibi kavgaya tutuşurlar.

Nevâyî, şerefine arşta sofraya kurulan bu kâmil insanın –ki hazreti peygamberdir- diğer peygamberlere üstünlüğünden dem vurmaya da ihmal etmez. Nefesi ölüleri dirilten Hz. İsa, yaratılışın kendisi için olduğu bu kâmil zatın korunmuş nefeslerinden fitrat sabahı faydalanmaya bakmalı, Hızır da zulmet akşamında onun abıhayat kaynağından bir yudumcuk

içmelidir. Başını arşa çekmiş birinin dünyanın olaylar denizine batmaktan ne kaygısı olur? Arşa yerleşmiş bir tozun Nuh tufanından ne endişesi kalır?

Nevâyî, kötü huyun iyi insanların tavrına yönelmesini Allah yardımının bir alameti sayar. Bunun nedeni kötü huyların iyi huyları değerlendirmek için bir ölçüt oluşudur. Bu bağlamda şeytan da rahmettir denilmiştir, zira şeytan olmasaydı iyiliklerimizin ölçülmesi mümkün olmazdı. Kötü huylar insana iyi huyun ölçülmesi için verilmiş olmakla birlikte yine de Hak yolcusunun bu kötü huylardan arınması gerekir. Arınmanın birinci şartı nedamettir, insan pişmanlık gözyaşları dökerek yaptıklarının kirlerinden arınır. Arınmanın nihai menzili noksanların tamamlanmasıdır. İnsan noksanlarını tamamladıkça kendisini tamamlar. Bu tamamlamayı gerçekleştirenlere insan-ı kâmil denir. Bizde bu kemal gerçekleşirse Hak yolcusunun düşmanı olan uzak ve tehlikeli çölü geçmiş oluruz zira bu vadide yolcuyla yolundan saptıracak ve onu dalalete düşürecek pek çok çeldirici vardır. Bir yaban gülüne gerilmiş örümcek ağı nasıl ki o gülün kokusu aracılığıyla sinekleri çekip tuzaklara düşürürse insanlar da dünyanın gül gibi vaatlerine o sinekler gibi düşerler.

Bu vadinin baharı vardır ancak yanında sel felaketi hazır bekler. Kupkuru bir çöl gibidir, lakin taze ve rengarenk çiçekleri zehir saçarlar. Bu iklimin semasında her gün yüzlerce felaket belirir, menzilinde ise can alıcı karanlık ve korkutucu ejderhalar bulunur. Çöl geçilse yolcunun önüne kanlı hançerlerini ona doğru yöneltmiş yüzlerce bela dağı çıkar. Binlerce kişi bu yolda yüzlerce girdabı olan bela denizinde boğulmuşlardır. Yolcu işinin ehli bir dalgıç olsa bile bu denizin ne kıyısını bulabilir ne de sonunu. Bu vadinin nehir ve bataklıklarında yedikçe midelerindeki açlık daha da şiddetli hale gelen obur timsahlar vardır. Bu iklimdeki her menzil uzunun en uzununu ve kısanın en kısasıdır, bu menzilin ucu gökte sonu ise yerdedir.

Nevâyî niteliklerini verdiği ve kısmen şerh ettiği bu çetin yolu, kişinin yalnız geçemeyeceğini söylemek için kurgular. Felaket abartısının mantığı budur. Böyle bir yol rehbersiz geçilemezse rehber kimdir? Nevâyî bütün metin boyunca bu rehberin insan-ı kâmil olduğunu bildirir. Ona göre böylesine tehlikeli ve zor yolları ondan başkası geçemez. Bu durumda ilk yapmamız gereken şey, o mürşidin bilgisine güvenmemiz ve rehberliğine teslim olmamızdır. Bize düşen o rehberin dinle ilgili söylediği her şeyi can ve gönülden kabul etmektir. Aşk mürşidi bunca ibadet nereye gidecek diye nefsi tereddütte düşürmemiş, nefis mürşidin yumuşak söylemine tabi olmuş ve başı dik bir atın seyisi elinde uysallaşması gibi mürşidinin terbiyesine boyun eğmiştir.

Nevâyî birini eğitmek ve terbiye etmenin daima bir risk içerdiğini de iyi bilir. Kaplan terbiye eden bir Hintlinin el ve yüzündeki pençe izleri bu terbiyenin risklerini işaret eder. İnsanın her adımında arkasından yüz hayaletin yürüdüğü bir ortamdan daha büyük tehlike ise bu vadide rehavete kapılmaktır. Bu vadideki yolcu için rehavet, onun koynuna girerek vücudundaki her gözeyi ısırarak zehirli bir yılan benzer. Bu öylesine bir yılan ki meleklerin kendisine secde ettiği insana düşman olmuş ve ağzına aldığı şeytanı cennete sokarak insanların bir buğday tanesi için cennetten kovuluşuna yardım etmiştir. İnsan Zaloğlu Rüstem gibi efsanevi bir güce bile sahip olsa yine de kendisini içten ve dıştan bu denli sıkı kuşatan bu düşmanı yenemez.

Nevâyî, bu düşmanı yenmenin yegâne şartı olarak mürşidin buyruğundan çıkmamayı telkin eder çünkü bu mürşit hiçbir düşmanı hafife almayan bir tedbirin sahibidir. Aslında yaratılışın en zor işlerinden birisi insanın yaratılışıdır. Çünkü onda diğer mahlûkta bulunmayan birbirine zıt hasseler vardır. İnsana tuzak yine kendi içine yerleşmiş bir tuzakçı olan nefistir. İnsanın nefsin hilesine galebe çalması ve onu yenmesi için mutlak surette aşk mürşidinde ihtiyacı vardır. Kişi bu mürşidi bulup nefsin hilesinden kurtulduysa bu sırrı saklamasını bilmeli ve hiç kimseyi incitmemelidir. Gönül denizinin hatırının, birbirinin üzerine basa basa gelen deniz dalgaları gibi olduğunu bilmek lazımdır. İnsanın gönlünde her an farklı hislerin dalgaları kıyıya gelmeye çalışır. Geminin suya batması bu denizin taşmasından dolayıdır. Hak yolcusunun

mürşitten bir şey öğrenmesi için öncelikle gönlüne ispat etmesi gereken bir mesele vardır. İspat edilmesi gereken bu mesele Allah'ın birliğidir.

Nevâyî kendi gönlünü örnek vererek şöyle söyler: “Benim gönlümde de Allah'ın dışında olan diğer canlıların sevgi ve alakası vardır ancak yüce Allah'ın birliği kavrandıktan sonra bunların hepsi hakiki varlık olmadıkları için gönülden silinip giderler. Bu konuda delil arayan birisinin ihlas suresine bakması yeterlidir. Zira bu sure Allah'ın biricik yani ahad olduğunu göstermektedir ancak bu konuda şöyle bir incelik vardır. Bu ahad ismi öylesine bir edayla zikredilmeli ki o zikri, zikreden dışında hiç kimse bilmemelidir. Çünkü ahadın sırrı müşterek kabul etmez.

Nevâyî, bu noktadan sonra kişinin İslam'ın beş şartına odaklanmasını ve onların gereğini yerine getirmesini ister. Tevhidin sırrı kavrandıktan sonra adap ve erkânı ile kılınan beş vakit namaz İslam pençesine güç verir. Zekâtın miktarı bellidir, zekât verenler Hakk'a şükürü ve cömertlik borcunu yerine getirenlerdir. İnsanın tutmuş olduğu oruç, bütün vücut azalarını yasak olan şeylere karşı korur. Gönül orucuysa zikrin engellenmesine mani olur. Bu yüzden gönül orucu beden orucundan üstündür. Hac yolculuğunun zorluklarını öğrenen birisi, o menzile giden çölü geçmeye güç yetiremeyeceğini sanır.

Nevâyî, ümitsizliğin aleyhine bir tavır takınır. İnsanların günahları Kafdağı kadar büyük olsa bile yarın mahşerde bunu affettirmek için şimdiden bir pişmanlık ahı çekmek yeterlidir. Pişmanlık ahının şirkten başka silmeyeceği günah yoktur. Nevâyî, bu halde yaptıklarımızdan pişman olmamak için neler yapılması gerektiğine dair bir takım tavsiyeler sıralar ve öğütler verir. İbadette riyadan ve mal mülk hırsına karşı da tamahtan kaçınması gerekir. İnsan kendisini öldürmek isteyen düşmana üstün geldiğinde bunu kendisinden bilip kibre kapılmamalı, alçak ve hasislere muhtaç olmamalıdır. Başa gelen bir musibeti Allah'ın bir nimeti sayıp şükürünü yerine getirmelidir. Sahte ve hileci şeyhlerden uzak durmalı ve Allah'ın bize verdiği sırları saklamalıdır. İnsan başına gelen her kar ve zararın Allah'ın takdiri olduğunu bilmelidir. Bazı kişiler bu hakikate ermeden öğüt verme yoluna giderler onların öğütlerine kulak asmamalı ve nefsiyle arasına mesafe koymalıdır. Nevâyî bu davranışlara kemale ermiş dervişlerin sahip olduklarını söyleyerek irfanî gözle bakan birisinin dervişliği padişahlığa üstün tutacağını söyler. Padişahın makbulünü de derviş gibi davrananlar olarak niteler.

Nevâyî, metnin bu kısmından sonra Sultan Baykara övgüsüne geçer ve ardından dönemin cömert simalarından biri olan Guderz ibn Kuşvad'ı metheder. Nevâyî, içerdiği fikirlerin zamane zihniyeti yüzünden sevilmeceğini sandığı bu şiir tarzının başlatıcısı olarak Hâkânî'ye ve dolasıyla Bahrü'l- Ebrâr'ma atıf yapar. Ardından Hâkânî'ye nazire yazan ve Hintli söz büyücüsü olarak nitelediği Hüsrev-i Dihlevî'nin Mir'âtü's- Sefâ'sına değinir. Bu silsileye Molla Câmi'nin Âl-i 'Admân adlı kasidesiyle katıldığını belirten Nevâyî, kendisinin de Nesîmü'l-Huld'ü yazdığını belirtir. Nevâyî, bu mütevazı şiirin edebî değeri konusunda hocası olan Molla Câmi ile iddiaya girmeyeceğini, Hüsrev ile tartışmayı lüzumsuz gördüğünü belirtir ancak Hâkânî-yi Şirvânî'ye hediye götürülmesini de yerinde bulur.

Sonuç ve Değerlendirme

Nevâyî'nin eseriyle Hâkânî'nin kasidesindeki fikirler dizgesi mukayese edilirse su sonuçlar çıkar:

1. Hâkânî'nin eseri, şairin sevdiklerinin kaybından sonra kaleme alınmış ve Hâkânî o kayıplardan sonra hayat anlayışını bu eserdeki fikirler üzerinden yürütmüştür. Nevâyî ise eserini Hâkânî'nin eserindeki öncü fikirlerden etkilenerek nazire olarak yazmıştır.
2. Hâkânî, gönlünü bir muallim ve dizini de mektep olarak niteleyerek bu mektepte marifet öğrenmekle işe başladığını belirtir. Nevâyî ise akıllı öğrenci aşkı da muallim olarak niteleyerek marifet tahsilini aşk hocasından öğrenmeyi salık verir.

3. Hâkânî, marifeti kendi gönlüne gelen ilhamlardan öğrenir ve herhangi bir mürşide bağlanma gereği duymazken Nevâyî, marifetin mutlak surette bir mürşitten alınmasını telkin eder.
4. Hâkânî, tasavvuf yolunu ve dervişlerin anlayış ve ahlakları üzerinden izlerken Nevâyî, bu yolun amacını insan-ı kamil olmaya bağlar ve yolun hedefini insan-ı kamil olmak olarak belirler.

Hâkânî, din anlayışı konusunda daha rahat bir tutum içinde görülürken Nevâyî, dinin esaslarına uyma konusunda daha sıkı bir duruş gösterir.

2. Nesîmü'l-Huld'ün Tercümesi

Mu'allim 'ışk u pîr-i 'akl şod tufl-ı debistâneş

Felek dân behr-i te'dîb-i vey înek çarh-ı gerdâneş

1. Aşk bir muallim, akil pir ise ilk mektep talebesidir. Bil ki şu dönen felek çarkı da onun eğitimi için yaratılmıştır.

2. Aşk mualliminin mana okulu, unsurlardan oluşan duvarlarla örülmüş göğe yükselen bir köşktür.

3. Akıl, öylesine kekeme bir çocuktur ki işinin ehli bir hoca bile ona ömrünün sonuna kadar kolay bir ders öğretemez.

4. Tuhaf olanı şudur ki akıl çocuğu ömür boyunca öğrendiklerini bir saatte unuttur.

5. Bir yaşlı gibi bilgiçlik satan bu çocuğa ne diye bilirsin. Dert ve şevk ehlinin söylediklerine göre seni bilgisizliğe doğru götürür.

6. Öyle bir öğretmen ve öğrenciden hiçbir sonuç elde edilemez. Birbirine uymayan aydınlık ve karanlığa benzerler.

7. Eğitim ona denir ki eğiticisi cehalet ve kusurdan korunmalı ve insan-ı kâmil olmalıdır.

8. Neşe ve sevinçle gül bahçesine doğru yürüdüğünde, boyu cennetteki tuğba ağacı ve hurilere benzer, dudağı ise cennet bahçesindeki Kevser'e.

9. Sadece tuğba ağacını değil, çimendeki tüm servileri onun iman bahçesinde elif gibi cilve eder bir halde bulursun.

10. Yüce Allah'ın onun makamı için söylediği şu güzel sözüne bak! "Allah. İnanan mümin erkek ve mümin kadınlara içinde ebediyen kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler ve güzel meskenler vaat etmiştir."¹

11. Hızır çeşmesinin suyundan oluşan havuzdan sunulan bir kadeh saf su, gülşende gün gibi açmış bir güle benzer.

12. Orada yaşayanların nefesleri İsa peygamberin nefesi gibidir, oradaki kuşların güzel sesi Davut peygamberin Zebur'unun makamla okunan nağmelerine benzer.

13. Nehirlerindeki çakıl taşları inci gibi çok değerlidir. Umman incisi ve Bedaşan lali ona nispetle değersizdir.

14. Meryem'in oğlu İsa Peygamberin nefesi bereketiyle oradaki çerçöp bir yaygıya dönmüş ve oranın bekçisi ise İmran'ın oğlu Musa'nın değneğini eline almıştır.

15. Ey gönül! Marifet bahçesinin dışında böyle bir gül bahçesi yoktur çünkü böyle kusursuz bir gül bahçesini süsleyen sanatkar Allah'tır.

16. Bu kâmil mürşitten eğitim alan kimseler onun şerefiyle gönül viranelerdeki gizli hazineleri buldular.

17. O viranede ortaya çıkan her baykuş, bahtiyar bir insan gibi devlet ve sultanlığı ele geçirmek için gölgeden yürümüştür.

18. Padişahın hazinesindeki bu inci o kadar değerlidir ki eğer kaybolursa, tüm Acem ülkeleri ve padişahları onun bedelini karşılayamazlar.

19. Derviş gibi fani olan gizli bir topluluk ne hoştur. Böyle bir hazineyi saklamak insanları zahiren perişan eder.

20.Dikenin zahiri anlamı çıplak ayağa batmasıdır, gerçek anlamıysa hurilerin kirpiklerinin ucundan çıkan iğnelerdir.

21.O kâmil yolcunun gönül mülkü ne hoştur, o viranedeki hazinesinin hürmetinden dolayı bedeni şehre dönmüştür.

22.Dervişlerin üstündeki yırtık hırkalar, üzerinde ayetler yazılı cennet çiçeğinin yaprağına benzer.

23.Baştan ayağına kadar perişan lakin gönüllerinde yüce Allah'ın zikri olan kimselerdir. Gece mumunun karşısında harap olan eliflere benzerler.

24.Varlık yolunu geçmek için aceleyle gözlerden akan yaşlar, dere ve denizleri oluşturan rahmet bulutunun bereketli yağmuruna benzer.

25.İçte, kavuşma denizinde boğulmuş gibidir, ama zahirdeyse Umman denizinin gemicisi olan Mükteseb'e el uzatmış gibidir.

26.Bir göz yumup açincaya kadar şarkla garp arasını naz ve eda ile yürüyen bu erler, gökyüzündeki güneş gibi hiçbir zaman yorulmazlar.

27.Yüksek himmetle nefsanî istekleri terk edenlerin inkâr edilmez şahidi, yüzlerindeki Zühal'i andıran bendir.

28.Semaa için giyilmiş olan yıpranmış eski hırka, gökyüzünden asılan güzel bir gerdanlığı okşar.

29.Eteğinin bazen pergel gibi coşup dönmesinden dolayı koca dünya nokta gibi görünür.

30.Misafirinin hatırı için serilen geniş birlik sofrası yüzünden melekler her tarafta sinekler gibi kavga ederler.

31.Ey Mesih! Fıtrat sabahı onun korunmuş nefeslerinden faydalan, Ey Hızır! Zulmet akşamı hayat suyundan bir kadeh iç.

32.Dünya olaylarına boğulmuş kimsenin ne kaygısı, Arş'ta yer tutan tozun Nuh'un fırtınasından ne endişesi olur.

33.Ey gönül! Eğer böyle bir kâmil insanın tavır ve davranışlarına malik olmak istersen, elest zamanından itibaren Hakk'a yemin etmelisin.

34.Allah'ın yardımını, ihsan ve merhameti olmazsa, sana nispet edilen şey de hakikaten nasip olmaz.

35.Yine de bu kötü huyun iyi insanların tavrına meyletmesi, Allah'ın merhametinin alametidir.

36.Eğer er bir yolcuysan bu çirkin nefsinden vazgeç ve temizlerin yürümüş olduğu vadide yolculuğa başla.

37.Lakin nefsin fenalıklarından dolayı pişmanlık gözyaşlarına boğulmalısın. Böyle pişmanlıkları yaşatmadığı insanlara ne mutlu!

38.Bundan sonra olabiliyorsen bir kâmil mürşit olmaya çalış. Çünkü bu yol uzak ve tehlikeli ve bu çöl de yolcuya düşmandır.

39. Bu öyle bir vadidir ki yolcuyu maksada kavuşma yolundan alır deve dikenini dolu olan bir yere götürür.

40.Dünya yaban gülü, örümcek ağına düşmüş sinekler gibi insanları yaprak ve dallarıyla yakalar.

41.Bu cihanın baharı seller ile dolu ve dört bir tarafı da seraptır. Taze ve rengârenk çiçekleriyse aşırı zehirlidir.

42.Semasında her an yüz tehlikeli olay ortaya çıkar. Can alıcı korkutucu ejderhalar bulunur.

43.İki yüz bela dağı, kanlı hançerlerini sana çeker. Eteğinde taşları savurup her tarafa taş yağdırır.

44.Binlerce kişi her su çevrimi yüz girdap içeren afet denizinde boğulur. Akıllı dalgıç için ne kıyı bulunur ne de sonu.

45.Timsahı yeryüzündeki balıklardan günde iki kere yediği halde midesi açlık iltihabından ateş gibi yanar.

46.Orada yüzlerce orman vardır lakin her yaprağında şöyle bir yazı bulunur: Harman ve ye's sözcüğündeki harfler dışında olan elif harfini yaz.

47.Lakin ormanlara can yakıcı ateşler düşmüş, yeryüzünde otlardan daha yüksek alev yalımları yükselmiştir.

48.O vadideki her menzil bir yere kadar uzun ve kısadır. Menzilin başı gökte sonu ise yerdedir.

49.Nitelikleri açıklanan böyle bir yolun yolcusu, şüpheşiz rehber olmadan böyle bir yolu kat edemez.

50.O rehberin anlamı mürşid-i kâmidir ki böyle tehlikeli ve zor yolları ancak kolaylıkla o geçer.

51.İlk olarak o mürşit dinle ilgi her ne söylese onun can u gönülden kabul edilmesi gerekir.

52.Birinci farz, kâfir nefsin memur edilmesidir. Daha sonra ise, gönül sultanını Müslüman etmek lazımdır.

53.Bu kadar ibadet nereye gidecek diye sert söylememiştir, aksine öyle yumuşak söylemiştir ki kâfir bile onun fermanına uyar.

54.Hintli pirin alınıdaki pençe darbesinin izi az değildir. Karınca gibi güçsüz bir hayvan bile onu yerle bir edebilir.

55.Aslan bakıcısı, aslanı sopa ve zincirle sürekli dövmezse onu hiç bir zaman terbiye edemez.

56. Böyle bir tehlikeli bir yolculuk esnasında, yanında böyle bir yol arkadaşının olması onlarca dev ve şeytanı aldatan öğrenciler gibidir.

57.Yalnız aslan ve tilki ile oynayan ayı değil belki dünyadaki tüm aslanlar, ayı huylu tilkinin hilesinden yerle bir olmuşlardır.

58.Korku ve dehşet dolu böyle bir vadede sadece yol arkadaşıyla da yetinme, çünkü her adımda arkandan yüz hayalet yürür.

59. bu yolun rahatlığı; bir kimseyi öldürmek amacıyla onun koynuna girip vücudundaki her tüyün altından ısırın zehirli yılan gibidir.

60.Maksada ulaşmaya mani olan bu kurt ve yılan ne kadar tehlikelidir ki Kirman şahını öldürmeyince amacına ulaşmamış olur.

61. Bu yılan meleklerin secde ettiği insana düşman oldu. Bir buğday tanesi için onları cennet bahçesinden çıkardı.

62.Bu nefis yılanı babayı mirastan dolayı çocuğuna karşı mağlup edip vücudunu taşlar ve göğsüne de iğne saplar.

63.Böyle bir düşmanı Rüstem gibi bir yiğit bile yenemez.

64.Sen eğer böyle bir mürşidin buyruğundan dışarı çıkmazsan sana karşı yenilir ve bir daha halife olma imkânı bulamaz.

65.Senin insan olarak yaratılışın var ya en zor işlerden biriydi.

66.Sana nefsin hilesinden kurtuldun dediklerinde can rahatlığı için bu sırrı sakla ve kimseyi incitme.

67.Eğer o helak edici selin geride bıraktığı viraneyi tamir etmek istersen, vücut ülkesini daima temiz tut.

68.Yok oluş ve aydınlığın sebebini gece yarısı ibadet için aya kalkıp gözyaşı dökenden öğren. Aydınlığın değerini bilsinler diye mum da böyle yapar.

69.Gönül denizinin hatırı, birbirine basa basa gelen dalgalara benzer, gönül gemisinin suya batması bu denizin taşmasındandır.

70.Emrine rüzgârlar verilmiş olan Hz. Süleyman dışında hiç kimse bu dalgaları sakinleştiremez.

71.Öncelikle Allah'ın bir olduğunu gönlüne ispat et de daha sonra mürşitten öğrenmeye gönül ver.

72.Benim gönlümde Allah'ın dışında olan diğer canlıların da yeri vardır ancak Yüce Allah'ın vahdaniyetini kavradıktan sonra onların varlığı silinip gitti.

73.Açıkça söylenen tevhitte maksat, Allah'ın bir olduğunu göstermektir.

74.Lakin o öyle zikredilmelidir ki bu davanın kanıtını zikreden kişi dışında kimse bilmemelidir.

75.Çivileri gönle çakmak için eliflere ihtiyaç duyulur. Böyle bir ispat ve inkâra akıl bile hayran kalır.

76.Gönül batın yolundan Hakk'a mutlak kavuştuğunda, onu halk da zahirde tasdik eder.

77.Adap ve erkânıyla kılınan beş vakit namaz İslam pençesine güç verir.

78.Zekâtın miktarı bellidir, zekât verenler Allah'a karşı şükran ve cömertlik borcunu yerine getirir.

79.Tutmuş olduğun oruç, tüm vücut organlarını kötü işlerden engeller Lakin gönül orucuysa Rahman olan Allah'ın zikrini engeller.

80.Hac yolcuğunun zor şartlarını öğrendikten sonra, zahiren o çöle adım bile atamazsın.

81.Yeterince sıcak ve güneşli bir günde baş açık ayak yalın, dünyanın dörtte birini kat etmek için yolculuğa çıkılır.

82.Yol yürürken ayakaltındaki karıncalar incinir ve her karınca yara kavuşma kıskançlığından dolayı bir ejderhaya döner.

83.Salık ondan korkarak, yünden yapılmış eski hırkasıyla aciz gözlerini örter, düzgün olmayan bu kaba nefsin de yönleri vardır.

84.Sufinin vücudunun bir tarafında riyazet taşımın binlerce izi vardır diğer tarafında ise gönlünde olan ümitsizliklerin izi.

85.Eğer mahşer terazisinde suçun Kafdağı kadar olsa bile, bir pişmanlık ahıyla hepsini sildirebilirsin.

86.Yüzlerce deniz büyüklüğündeki ibadetine riya katmandansa suç ve günah işlemen daha iyidir.

87.para pul aşkıyla karışan karanlık batının, dışarıdan da dirhem dolu keseye benzer.

88.Fakirlik yolunu yüz can pahasına satın almak yerine Allah'ın sana ucuza verdiğini al.

89.Seni öldürmek isteyen düşmana galip geldiğinde bunun Allah'ın takdiri olduğuna inan ve gönül incitme.

90.Namertten ekmek istemektense kül yemen daha iyidir. Çünkü o, kendini dolunaya benzetir, seni ise ekmeğinin külüne.

91.Allah'tan neden mücevher istiyorsan o sebepten isteme. Zira insanoğlu bir şey istemeden bile her yere haber gönderebilir.

92.Başına gelen belayı Allah'ın nimeti olarak bil, o nimetin şükürünü yerine getirmezsen küfre girmiş olursun.

93.Saf gönlünü riyazet kuyusuna attıktan sonra, Mısır tahtına aziz olan Kenan ayını görürsün.

94.Sahtekâr şeyhin hilesinden kurtulmak suç değildir. Tüm dükkânları kapalı olan bir pazardan ne kar elde edilebilir.

95.Sen Allah'ın sırrını bir kere bile saklamıyorsun, oysa puta tapan bile putun sırrını göğsünde saklar.

96.Sırrını gizlemiş olduğun gerçek olmayan sevgilin kimsenin kabul etmediği bir puttur. O gece gerçek olan sevgilinin (Allah'ın) huzurunda onun gizlediği sır açığa çıktı.

97.Dostun rızasını istemek böyledir: Başına gelen her kar ve zararın takdir olduğunu bilmelisin.

98.Öğüt veren gafil kişinin öğüdüne kulak vermeden geç. Çünkü o uykudadır ve gafletten dolayı öyle saçma sapan kelam ediyor.

99.Düz hırka giyen herkes bu yolu geçse bile, sen bu vadideki yırtıcı huyun emrine tabi olma.

100.Baksana, kâmil olan dervişlerin âdeti budur. Dış görünüşü(zahirini)nü gösterince devrin padişahları gibi yakışıklı görünürler.

101.Padişahların padişahlık rütbesi dışında başka bir rütbesi olamaz, irfan gözüyle bakınca, dervişlik padişahlıktan üstündür.

102.Padişahlık tahtında oturan derviş sıfat padişah ve fakir huylu sultana, dervişlik ve fakirlik makamını Allah vermiştir.

103.Adem (as.) a kadar sülalesi sultan oğlu sultan olan saltanatın seması Ebülğazi Sultan Hüseyin Baykara geldi.

104.Sultan deme, çünkü tüm dünya sultanları onun hizmetçisidir. Hanoğlu han olduğu buradan bellidir.

105.Dara ve Darab'a bağlı olan millet de onun yönetiminin altındadır. Bazen Sasan ve Saman'ın köleleri bile bu ülkenin hizmetindedir.

106.Devrin gül bahçesi olan memleketinin huzuru, İran ve Turan'ın iki eğlence meclisinin mevzuu olmuştur.

107.Cemşid'in merasiminin bazen uygun olmayan bir şekilde övülmesi, Süleyman (as.)ın mülkünün kısa sürede bölünmesi gibidir.

108.Efendimiz öyle bir yüce makam sahibidir ki, hacibinin elinden yere düşen bir sopa yüz asır sonra cebreden padişahın alınına isabet eder.

109.Sözleri öyle etkilidir ki eğer dağa düşerse ümitsizlik çölünün serabına dönüşür ve tüm organları titrer.

110.Onun değersiz çavuşlarından biri Sam-i Neriman ordusunun hizmetçilerinden biri olan Guderz ibn-i Kuşvad'dır.

111.Onun yaptırmış olduğu çiçek bahçelerinden esen nesrin ve reyhan çiçeğinin ruh bağışlayıcı güzel kokuları ölüyü diriltir.

112.Oranın bahar mevsimindeki havası sislidir. Nisanda yağın bulutları gökyüzünde yüzlerce sedef ve inci oluşturur.

113.Halk için açmış olduğu her türlü yemeklerle dolu olan binlerce sofrasının genişliği feleğin katlarına benzer.

114.Onun ziyafet sofrasından yere dökülen ekmek parçaları, iki yüz Hatem ve Bermek'in yüz yıllık yemeğidir.

115.Eşiğinin toprağına secde eden şahların yüzü nur gibi parlamıştır. Kayserlerin sırtında bekçisinin sopasının izi vardır.

116.Havasını yağmur damlası gibi olduğunu düşün, açılınca diken iğnesi gibi vücuda saplanır.

117.Düşmanının kanıyla boyanan kılıcı, kırmızı kıyafetli cellada benzer.

118.Ağlayan gözleri, şimşekle birlikte yağın sert yağmur gibi taş gönüllülerin gönüllerini yırtar.

119.Ey Padişah (Ey Sultan Hüseyin Baykara!) Sana yazmış olduğum bu kasideyi okuyan herkes, Hakan ve Hakanî'ye ait olan bu şiirden hoşlanmaz.

120. Hakanî'den sonra Hintli büyücü (Hüsrev-i Dihlevî) bu nazmını öyle güzel bir şekilde dizdi ki onun güzel sözlerinin ismi Mir'âtü's-Sefâ oldu.

121.Daha sonra büyük ruh sahibi olan arif mevlana Abdürrahman Cami, Al-i Admân naatini yazdı.

122.Padişahı övdüğüm bu kasideye bu sebepten Nesîmü'l-Huld ismini verdim ki her beyti cennet gül bahçelerinden canıma esen hoş kokulu hafif bir rüzgâr gibidir.

123.Allah'ın nezdinde ruhtan bu iki yardımı istedim, Lakin gönlüm Hakk'tan ne istediye Hakk fazlasını verdi.

124.Bu konu hakkında Mevlana Cami ile dava etmiyorum. Çünkü o, benim hocamdır ve divanını bu nazımla süslemiştir.

125.Hüsrev'le de tartışmaya gerek duymuyorum. Çünkü okuyucu bu eseri okuyunca bunun ve onun ne olduğunu anlar.

126.Eğer inci satıcıları alışveriş için Hindistan'a doğru gitse, deniz tüccarı bu hediyeyi aldığı gibi Şirvan'a doğru götürür.

127.Hüsrev'imın ruhundan iki yüz merhametli davranış ve yüz alkış çıkar, Hakânî'den usanmasını kimse şerh edemez.

128.Tebaa daima yeryüzünün gönül alıcı otlaklarında otlayan bir koyun sürüsüne ve adaletli sultan ise çobana benzer.

129.İşbu otlaklarda yüzbinlerce halk yaşamaktadır ve binlerce han ve kaan ise her birinin hizmetçisidir.

KAYNAKÇA

Avşar, Ziya (2019), Hâkânî'nin Türk Şairlerini Etkileyen Öncü Kasidesi Bahrü'l Ebrar, VI. Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Bildirisi.

Kut, Günay (1989), "Ali Şir Nevâyi", Türkiye Diyanet Vakfı Divan Ansiklopedisi , s.449-453.

Sultanov, Memmedağa (2004), Xaqani Şirvani Seçilmiş Eserleri, Bakı, Lider Neşriyyat.

Şentürk, Ahmet Atilla- Kartal, Ahmet (2009), Eski Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, Dergâh Yay, s. 84-86.

Yazıcı, Tahsin (1997), "Hâkânî-i Şirvânî", İslam Ansiklopedisi, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yay, c. 15, s.

168-170.

